

УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ. ПРОТИ РАШИСТСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ НА «ВЕЛИКУ ПЕРЕМОГУ»

Друга світова війна завершилася 2 вересня 1945 р., коли на борту американського лінкора «Міссурі» українець генерал-лейтенант Кузьма Дерев'янка від імені СРСР підписав Акт капітуляції Японії. Справедливо і символічно, що така честь випала сину українського народу, який зазнав найбільших втрат і жертв від нацистського і комуністського режимів, натомість здійснив вагомий внесок у перемогу країн Антигітлерівської коаліції. Розв'язана Гітлером і Сталіним найбільша трагедія людства стала можливою за дивної політики умиротворення провідними країнами Європи головного агресора та завдяки співпраці гітлерівського та сталінського режимів. Обидва диктатори марили планетарним пануванням: Гітлер — «арійської раси», Сталін — «світового пролетаріату», переможця у «світовій революції». «Україна, — наголосив відомий американський історик Тімоті Снайдер у виступі 2017 р. в Бундестазі ФРН, — була головною метою війни, ...центром гітлерівського ідеологічного колоніалізму, ...а українці, яких нацистська ідеологія сприймала як расовонеповноцінних, були призначені рабами Німеччини. Україна мала стати центром проекту колонізації і поневолення Східної Європи»³²⁹.

Сталін прагнув використати потужні людські та матеріальні ресурси України для випереджального нападу на Німеччину і для того, щоб згодом повести «соціалістичний корабель на останній і рішучій бій, на штурм капіталізму, до світової комуні»³³⁰. Він, як і Гітлер, не бачив без України кінцевого успіху у війні.

Далебі, ніщо так масштабно не глорифікується і не міфологізується кремлівським режимом та його машиною для масового промивання мізків, як внесок Росії у перемогу над нацизмом. З кожним роком 9 травня, яке Росія, перейнявши календар сталінської диктатури, свят-

---

³²⁹ Т. Снайдер, «Історична відповідальність Німеччини перед Україною», *День*, 7–8 липня, 2017.

³³⁰ «На штурм капитализма к мировой Коммуне»: стенограмма доклада Л. З. Мехлиса на собрании партийного актива Киевского особого округа. 1939 г. *Исторический архив*. № 2. 2005, 67–90.

кує як День перемоги, все ясніше набирає вигляду показово-парадного брязкання зброєю та гри м'язами — такої собі державної вистави, яку цивілізований світ сардонічно називає «победобесієм». Навіть у цьому Росія dokonано відрізняється від України: українці 8 травня ідуть до монументів жертвам нацистської агресії, щоб відзначити День пам'яті і примирення. Росіяни ж наступного дня проводять бучні військові паради, перебираючи виключно на себе ратну славу і жертвовність інших народів. В офіційних заявах російських посадовців і риториці апологетів диктатури на весь світ лунають істеричні погрози у тональності нацистських бонз, лейтмотивом яких є просторікування на кшталт «можемо повторити». На це, зокрема, звернула увагу французька «La Monde», надрукуювши нарис німецького публіциста Томаса Відера та його французького колеги Жерома Готере про війну наротивів між Росією та Україною. Серед іншого у матеріалі наголошено на важливості минулого у становленні сьогодення та конструюванні майбутнього³³¹.

При тому, що Друга світова війна на території СРСР велась переважно на теренах України та Білорусі й майже не торкнулась власне Росії, пам'ять про неї є поживою для національного міфу про «військову славу» та «жертвовність великого російського народу», який згодують росіянам³³². За правління Путіна ця рашистська ерзац-історія стала рушійним складником для формування ідентичності «співвітчизників» вдома та закордоном. Але, як слушно зауважує британський історик Джефрі Госкінг, у їхній свідомості тепер цілковита еклектика: *«Якщо і є якась національне досягнення, яке б усі росіяни згадували з гордістю, то це перемога над нацистською Німеччиною у Другій світовій війні. ...Але який це патріотизм? Російський чи советський? Якщо російський, то етнічний чи імперський? Советська держава цьому сприяла чи перешкоджала? Ця відсутність визначеності є казусом... Історики все більше наголошують на необхідності розрізняти етнічне (“руське”) та імперське (“росіяне”). Це майже так само, як розрізняти “англійське” і “британське” чи “турецьке” й “османське”»*³³³.

---

³³¹ Thomas Wieder and Jérôme Gautheret, “The Second World War and the war of narratives between Russia and Ukraine”, *LE MONDE*, May 15, 2022, https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/05/15/the-second-world-war-and-the-war-of-narratives-between-russia-and-ukraine_5983573_4.html

³³² Wilson Center, *Searching for Hidden Narratives of World War II in Russia*, June 22, 2020, <https://www.wilsoncenter.org/audio/searching-hidden-narratives-world-war-ii-russia>

³³³ Geoffrey Hosking, “The Second World War and Russian National Consciousness”, *Past & Present*, N 175 (May, 2002), 162.

Отже, «Велику перемогу» СРСР у Другій світовій війні Путін обрав об'єднавчою національною ідеєю. Болючі спогади перетворено на військовий культ, який путінський режим тепер мобілізує для боротьби з «нацистами» в Україні. Приписуючи советській (не синонім «російській») Червоній армії якийсь винятковий внесок у розгром нацистської Німеччини, непорівнянний навіть із внеском націй Антигітлерівської коаліції, разом узятих, влада Росії об'єктивно перешкоджає примиренню з країнами Центрально-Східної Європи, по війні поневоленими СРСР. Також, як справедливо наголошує український дипломат Володимир Єльченко, *«спроби Росії монополізувати советський досвід Другої світової війни <...> означають мінімізацію внесків західних союзників. Хоча нації Центральної та Східної Європи, безсумнівно, несли найбільший тягар війни в Європі, поразка Гітлера стала можливою лише завдяки доблесті та історичним жертвам усіх країн-союзників. Особливо це стосується Сполучених Штатів Америки та Великої Британії»*³³⁴.

У путінській Росії вже й законом заборонено об'єктивістську оцінку ролі СРСР під час Другої світової війни — це прирівнюється до «фальсифікації історії». За таких умов, приміром, історично достовірна правда про советсько-німецьке військово-економічне співробітництво напередодні Другої світової війни, змову Сталіна з Гітлером у серпні 1939 р. та співучасть СРСР в агресії проти Польщі на першому етапі війни для нинішньої Росії є підсудною «фальсифікацією». Підтвердженням цього є, зокрема, закриття російською владою наприкінці 2021 р. правозахисної організації «Меморіал», яка займалася розкриттям злочинів советської держави та збереженням пам'яті про її жертв. Відповідно під кримінальну статтю про «фальсифікацію історії» в сьогочасній Росії цілком підпало б навіть цитування обоюваного Путіним Сталіна, який на засіданні політбюро 19 серпня 1939 р. розмірковував: *«Досвід двадцяти останніх років показує, що в мирний час неможливо мати в Європі комуністичний рух, настільки сильний, щоб більшовицька партія змогла б сама захопити владу. Диктатура цієї партії стає можливою лише в результаті великої війни. Ми зробимо свій вибір, і він ясний. Ми повинні прийняти німецьку пропозицію і чемно відіслати назад англо-французьку місію. Першою перевагою, яку ми добудемо, стане знищення Польщі по самісінькі підступи до Варшави, включаючи українську Галицію»*³³⁵.

³³⁴ V. Yelchenko, "Putin's Russia has weaponized World War II", *Atlantic Council*, May 12, 2020, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/putins-russia-has-weaponized-world-war-ii/>

³³⁵ Лео Германн, *Правда о великой лжи*, т. 2 (СПб., 2001), 49.

Публіцист та історик Лео Германн, цитуючи цей документ, доходить цілком певного висновку: *«Багато капостей, які творив “вождь всесвітньої революції”, повторив фюрер. Концтабори, масові розстріли, знищення інакодумців, також спалювання небажаних книг, багата палали по всій неозорій Росії. Політика більшовиків — це була така область, де не обов'язково вимагалася совість»*³³⁶. Що ж, знайомі обриси нинішньої путінської Росії.

Як послідовний рашист Путін дуже своєрідно розуміє і коментує, наприклад, пакт Сталіна — Гітлера. У телевізійному зверненні 24 лютого 2022 р., щоб виправдати повномасштабну агресію проти України, він назвав советсько-німецький пакт помилкою. Але не тому, що цією змовою двоє диктаторів розділили між собою більшу частину Східної Європи, а тому, що угода врешті-решт не змогла запобігти нацистському вторгненню. Цього разу, заявив Путін, Росія не повторить тієї самої помилки, а тому, мовляв, він ухвалив рішення завдати «превентивного удару з метою демілітаризації та денацифікації України».

На це викривлене путінське розуміння минулого і сприйняття сьогодення звернув увагу кореспондент видання «Time» Саймон Шустер: *«Москва монополізує советський нарратив про Другу світову війну для пропагандистських цілей усередині країни та за кордоном. Відповідно до російської інтерпретації історії, боротьба, яка почалася із вторгнення Німеччини в Советський Союз у 1941 р., продовжується для Росії сьогодні, прямою лінією через покоління, конфліктом в Україні»*³³⁷.

Персоніфікувавши Другу світову війну, Путін створив міф і ритуал, які підносять його особисто, об'єднуючи Росію (принаймні позірно) і позиціонуючи її нинішнього «об'єднувача» як продовжувача справи Сталіна, природженого вождя-героя, оборонця «земли русской». Його зустрічі з ліченими одиницями ще живих істинних ветеранів Другої світової і з безліччю ряджених під ветеранів, рефлексії про страждання його власної родини під час блокади Ленінграда, ритуальні походи до мілітарних храмів (є й такі в нинішній Росії), участь у військових парадах, запровадження нової парадної форми у збройних силах — всі ці та інші елементи публічного ритуалу мають утвердити всередині країни образ нинішнього продовжувача імператорсько-советсько-російської військової традиції.

У контексті ефективності таких театралізованих видовищ вельми цікавий звіт німецького Центру східноєвропейських та міжнародних

---

³³⁶ Лео Германн, т. 1, 108.

³³⁷ Simon Shuster, “Russians Rewrite History to Slur Ukraine Over War”, *Time*, October 29, 2014.

досліджень (ZOIS). Дослідження, проведене 2020 р. славісткою Ніною Фрісс і політологом Феліксом Кравацеком, засвідчує: попри те що експлуатація теми про ледь не одноосібну перемогу Советського Союзу у Другій світовій війні все ще забезпечує спільну історичну основу для ідеологічної рашистської обробки молодих росіян, багато з них вважають традиційні для Росії помпезні відзначення цієї події надмірними. *«Однобічне тлумачення Другої світової війни є центральним для російського патріотичного виховання та підручників з історії. В літературі ж зустрічаються критичніші історичні оповіді. Новітні державні фільми, як правило, повторюють советські уявлення про війну та будуються на емоціях»*, — резюмують автори дослідження³³⁸.

Натомість в російській історіографії Другої світової, зокрема і зарубіжній, майже не висвітлено роль України, внесок її народу у перемогу над ворогом. У Росії набрала нової сили пропаганда і міфологізація, відверта брехня про «вирішальну роль російського народу» у розгромі вермахту, нехтування вагомим, якщо не остаточним, внеском інших народів СРСР і країн Антигітлерівської коаліції, який путінські міфотворці просто ігнорують. З об'єктивними науковими даними про Другу світову війну дисонують заяви Путіна. Зокрема, на посаді прем'єр-міністра Росії, 16 грудня 2010 р. він заявив, що *«Росія перемогла б у ... війні, навіть якщо б Україна не входила до складу Советського Союзу»* і що *«найбільші втрати понесла саме РРФСР — понад 70 %, ...це означає, що війну виграно... за рахунок людських та індустріальних ресурсів Російської Федерації... Це історичний факт, це все в документах є»*³³⁹.

Насправді ж значущу роль України й українців у Другій світовій війні, внесок українства у спільну перемогу Об'єднаних Націй над нацизмом важко переоцінити. Україна, з одного боку, посідала важливе місце у нацистських планах загарбання Східної Європи, а з іншого — Сталін використовував потужні людські та матеріальні ресурси України у власних імперських цілях.

У 1930-х рр. продуктивні сили України були основною базою військово-промислового комплексу Советського Союзу. До Другої світової війни вугілля Донбасу споживали 60 % металургійних заводів, 70 % підприємств основної хімії; 60 % залізничного транспорту і майже половина електростанцій СРСР. Українське машинобудування було

³³⁸ Félix Krawatzek and Nina Frieß, World war II for young russians: the production and reception of history : ZOIS report, No. 1, April 2020, https://www.zois-berlin.de/fileadmin/media/Dateien/3-Publikationen/ZOIS_Reports/2020/ZOIS_Report_1_2020.pdf

³³⁹ О. Лисенко, «Пам'ять про Другу світову війну як суспільний і світоглядний феномен», в *Державотворчі та цивілізаційні здобутки українського народу* (Київ, 2011), 184.

основним виробником паровозів, дизельних двигунів і турбін для електростанцій та кораблів військово-морського флоту. Сучасні бойові кораблі будували на корабельнях Запоріжжя, Керчі, Києва, Миколаєва, Одеси і Херсона. Київський завод імені Комінтерну впродовж 1941–1945 рр. випустив 35 000 танків Т-34, із 46 127, виготовлених за цей період шістьма танковими заводами СРСР³⁴⁰. Авіаційні підприємства Запоріжжя, Дніпропетровська, Києва і Харкова виробляли бойові літаки, двигуни, різні агрегати і деталі до них.

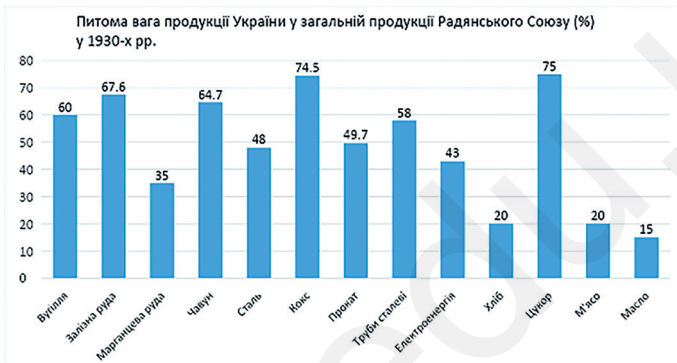

Рис. 1. Питома вага продукції України у загальному обсязі СРСР 1930-х рр.

Напередодні війни Україна була провідним центром гірничого, металургійного, хімічного, тракторного і сільськогосподарського машинобудування. У 1940 р. тут виробили 671 магістральний паровоз (74 % загальносоюзного випуску), 16 тис. тонн гірничого і металургійного устаткування (67,5 %), близько 31 тис. тракторних плугів і сівалок (понад 51 %), 10,4 тис. тракторів (33 %) і 671 залізничний вагон (33,3 %)³⁴¹.

³⁴⁰ А. П. Артемьев, *Братский боевой Союз народов СССР в Великой Отечественной войне* (М., 1975), 200 ; Я. Е. Чадаев, *Экономика СССР в годы Великой Отечественной войны* (М., 1985), 83–84 ; П. М. Чернега, *Профсоюзы Украинской ССР в годы Великой Отечественной войны (1941–1945)* (Київ, 1987), 16 ; Н. С. Симонов, *Военно-промышленный комплекс СССР в 1920–1950-е годы: темпы экономического роста, структура, организация производства и управления* (М., 1996), 163–164 ; *Досягнення Радянської України за 40 років* : стат. зб. (Київ, 1957), 29, 35 ; *Народне господарство Української РСР у 1966 році* (Київ, 1967), 89.

³⁴¹ *Досягнення Радянської України за 40 років* : стат. зб. (Київ, 1957), 29, 35 ; *Народне господарство Української РСР у 1966 році* (Київ, 1967), 89.

Виробництво озброєння та військової техніки потребувало продукції хімічної промисловості, значні виробничі потужності якої до війни були в Україні. Колективи 137 підприємств у 1940 р. випустили 1012 тис. тонн мінеральних добрив (в СРСР — 3290 тис. тонн), понад 925 тис. тонн сірчаної кислоти, кальцинованої і каустичної соди (в СРСР — 1587 тис. тонн), 1,6 тис. тонн хімічного волокна і ниток (в СРСР — 11 тис. тонн). Хімічні заводи Донбасу і Наддніпрянщини виробляли близько 70 % аміаку, міцної азотної і сірчаної кислоти, сулеми, формаліну та інших речовин для виготовлення пороху, тротилу тощо³⁴².

Наприкінці 1930-х рр. з 219 підприємств Наркомату оборони СРСР в Україні розміщувалися 26 військових і 94 машинобудівні заводи³⁴³. На сході Советського Союзу промисловість для потреб війни тоді лише організовували. Заводи Уралу виплавляли переважно звичайний ужитковий метал. Високоякісні ж броню, труби, а також алюміній, цинк і рідкісні метали виробляли переважно підприємства України, працівники яких мали високу кваліфікацію і володіли новітніми технологіями.

В Україні було зосереджено близько половини всіх советських військових шкіл та училищ, тут базувалася значна частина формувань Червоної армії у трьох основних (Київському особливому, Одеському та Харківському) із чотирнадцяти військових округів СРСР.

Першими у бойових діях взяли участь бійці Карпатської Січі — збройних сил Карпатської України, держави з територією понад 11 тис. км² і населенням майже 55 тис. осіб, що 1938 р. отримала автономію. Коли ж у березні 1939 р. Німеччина розправилася з Чехословаччиною, Карпатська Україна проголосила незалежність, але упродовж трьох днів з дозволу Гітлера була окупована Угорщиною.

У роки німецько-советської війни лінія фронту двічі прокочувалася всією Україною (Харковом — аж чотири рази), саме її терени стали ареною запеклих битв. Особовий склад Червоної армії було укомплектовано переважно українцями, за міліцейсько-територіальною системою формування, що діяла до війни. Впродовж червня — листопада 1941 р. Червона армія втратила близько 5 млн особового складу. Ще 3,8 млн солдатів і офіцерів, серед яких щонайменше 1,5 млн українців, потрапили у німецький полон.

³⁴² *Досягнення Радянської України...*, 44 ; *Народне господарство...*, 112 ; *Народне господарство Української РСР у 1986 році*, 186–189.

³⁴³ Н. С. Симонов, *Военно-промышленный комплекс СССР в 1920–1950-е годы: ...*, 40, 69–98.

У перші місяці війни лави Червоної армії на південно-західному напрямку поповнювали переважно за рахунок населення України: тоді мобілізували близько 3185 тис. осіб³⁴⁴. Після поразок на фронтах у 1941–1942 рр., захоплення у полон мільйонів советських вояків, зрештою після цілковитої окупації України, кількість українців у Червоній армії, за неповними даними, значно зменшилася і становила на початок 1943 р. 11–12 %³⁴⁵.

Утім, витіснивши з України німецькі та союзні їм війська, советська армія знову поповнилася воїнами-українцями: на початок 1944 р. у військах 1-го Українського фронту налічувалося 200 тис. українців, 2-го — 66 352, 3-го — 140 882. У другій половині того ж року на теренах України провели нову мобілізацію. У загальновійськових арміях 1-го Українського фронту вихідці з України становили від 60 до 80 %. В окремих арміях 2-го і 3-го Українських фронтів, що воювали вже за межами України, українці становити більше половини особового складу.

Вони становили більшість у піхотних частинах і серед рядового складу, там, де вимагалася спеціальна підготовка, а серед командного складу різних ланок кожен п'ятий був мешканцем України³⁴⁶. Упродовж 1943–1945 рр. у Червону армію рекрутували понад 6 млн жителів України³⁴⁷. Сталінський режим, закидаючи українцям колаборацію з німецькими окупантами, провів в Україні достроковий призов 15–17-річних юнаків. На березень 1945 р. їх мобілізували понад 265 тисяч. Ненавчених військовій справі одразу ж кидали в бій, нерідко без зброї, на неминучу загибель. Советський маршал Г. Жуков, обговорюючи у вересні 1943 р. втрати призовників при форсуванні Дніпра, на зауваження маршала К. Рокосовського, що «це ж не війна, а геноцид», заявив: «На якого хріна обмундировувати й озброювати цих хохлів. Всі вони зрадники! Чим більше в Дніпрі потопимо, тим менше до Сибіру після війни засилати доведеться»³⁴⁸.

---

³⁴⁴ І. Т. Муковський, «Військова мобілізація в Україні (друга половина 1941 — перша половина 1942 р.)», в *Україна в Другій світовій війні: уроки історії та сучасність* (Київ, 1995), 57.

³⁴⁵ А. П. Артемьев, *Братский боевой Союз народов СССР в Великой Отечественной войне...*, 57.

³⁴⁶ В. А. Гриневич, «Українці у складі Червоної Армії. Кількісний аспект питання», в *Україна у другій світовій війні: уроки історії та сучасність* (Київ, 1995), 60–61.

³⁴⁷ Б. Соколов, «Про «криві дзеркала» російської історії. Друга світова війна та Україна», *День*, 19 вересня, 2014.

³⁴⁸ В. Ю. Король, «Чорна піхота» — як все було», *Історія в школі*, листопад-грудень, 2013, 22.

Загалом, за даними російського історика Б. Соколова, у складі збройних сил СРСР в роки Другої світової війни воювали не менше 9,2 млн українців. Це значно перевищує цифру 4,5 млн, яку часто наводять советські та зарубіжні дослідники. Але й ці дані, на думку вченого, не остаточні: через безлад в організації призову не враховано щонайменше 2 млн мобілізованих українців³⁴⁹.

Із 22 червня 1941 р. до 2 вересня 1945 р. сталінський режим мобілізував до Червоної армії та інших державних формувань безпеки і правопорядку до 47,7 млн громадян СРСР. А у збройні сили Німеччини тоді було мобілізовано понад 18 млн людей³⁵⁰.

Українці також були активними учасниками руху Опору. Советська історіографія подає надзвичайно перебільшені дані про *кількість партизан* і завдані ними втрати окупантам. Зарубіжні й сучасні українські історики стверджують, що партизанським рухом в окупованій Україні було охоплено близько 48 тис. людей. Партизанський рух, який представляв в окупованій Україні комуністичну владу, не став «всенародною боротьбою» з окупантами. Надто тяжких і непоправних втрат зазнали українці у часи сталінського геноциду. Вони ненавиділи більшовицький режим, тому українців у советських партизанських загонах, що діяли на теренах республіки, було менше половини.

Значний внесок у боротьбу з німецькими загарбниками, а також сталінським режимом за відродження незалежної соборної Української держави внесла Організація українських націоналістів (ОУН). Після проголошення нею 30 червня 1941 р. у Львові незалежної Української держави німецьке керівництво розпочало репресії проти націоналістів: окупанти не мали жодних намірів відновлювати державність українців. Нацисти розстріляли у київському Бабиному Яру 621 оунівця-мельниківця, впродовж 1941–1943 рр. тисячі членів ОУН були знищені, відправлені у німецькі концтабори. До нацистських катівень кинуто і провідників організації. Степан Бандера, заарештований 5 липня 1941 р. у Кракові, до середини 1944 р. перебував у таборі смерті «Заксенгаузен». З початку 1942 р. ОУН (Бандери) і створена нею наприкінці року УПА перейшли до збройної боротьби проти німецьких окупантів. Восени 1943 р. цю армію очолив Роман Шухевич. Своїми діями вона завдала втрат ворогу у живій силі і техніці, захищала цивільне населення від грабежів і репресій, що чинили німці, радянські партизани і польські націоналісти. За даними німецьких і радянських силових

³⁴⁹ Б. Соколов, «Про «криві дзеркала» російської історії. Друга світова війна та Україна», *День*, 19 вересня, 2014.

³⁵⁰ Там само.

структур, чисельність загонів УПА становила від 80 до 280 тис. бійців. Деякі українські джерела називають цифру 400–600 тис. бійців³⁵¹. Згідно з інформацією наркома внутрішніх справ УРСР В. Рясного, загальна чисельність учасників ОУН-УПА становила понад 288 тис. осіб³⁵².

Сталінський режим лише впродовж 1944–1945 рр. знищив понад 103,3 тис. українських національних повстанців та підпільників, ще 24,4 тис. було арештовано і репресовано. Понад 50,5 тис. сімей (143 тис. осіб) депортовано до Сибіру і північних регіонів СРСР³⁵³.

Українці відзначилися і в лавах борців європейського руху Опору. Військовополонені, земляки, вивезені на каторжні роботи до Німеччини, за першої можливості втікали до партизанських загонів, ішли в підпільні організації, спільно з місцевими бійцями руху Опору громили німецькі гарнізони, пускали під укіс військові ешелони, знищували особовий склад військових підрозділів.

У 1939 р., з початком німецько-совєтської агресії проти Польщі, 120 тис. українців з Галичини та Волині у складі Війська Польського воювали проти армії Вермахту. На фронтах у складі армії США перебувало 80 тис. американських українців, за різними джерелами, від 35 до 150 тис. українців служили в канадській армії, 5000 наших земляків воювали на різних фронтах Західної Європи у складі Французького іноземного легіону, а у французькому русі Опору боролися проти нацистських окупантів українські курені імені Тараса Шевченка, Івана Богуна та підрозділ під командуванням поручика Круковського. Ще 11 тис. українців із Закарпаття служили у сформованих в СРСР збройних формуваннях Чехословаччини³⁵⁴. У складі армій країн Антигітлерівської коаліції українці зробили значний внесок у розгром Вермахту та військ союзників Німеччини. Сотні українців відзначено державними нагородами європейських країн, деякі наші земляки стали їхніми національними героями.

В умовах нацистської окупації чимало українців рятували євреїв. У числі інших народів Держава Ізраїль присвоїла звання «Праведник народів світу» понад 2,6 тис. українців. Наша держава посідає четвер-

³⁵¹ Літопис УПА. Т. 7. Кн. 2: УПА в світлі німецьких документів. (Торонто, 1983), Док. 24, 25, с. 71, 79, 167.

³⁵² І. Білас. “Протистояння. Акції репресивного апарату тоталітарного режиму проти національно-визвольного руху українського народу”. *Літературна Україна*, 1992, 29 жовтня.

³⁵³ І. Білас, “Каральні військові підрозділи НКВС-МГБ у боротьбі з ОУН-УПА (до 50-річчя УПА)”, *Державність*, № 4 (7), (1992), 48, 53.

³⁵⁴ Т. Снайдер, “Історична відповідальність Німеччини перед Україною”, *День*, 7–8 липня. 2017.

те після Польщі, Нідерландів та Франції місце у світі за кількістю цих звань. Цифра не кінцева, адже багато імен рятівників усе ще залишаються невідомими.

Український народ приніс на вівтар перемоги величезні жертви: тільки за період німецько-советської війни 1941–1945 рр. Україна втратила майже 13,6 млн населення³⁵⁵, що становить понад 40 % загальних втрат СРСР. Із 41,7 млн осіб, які проживали в Україні станом на 1941 р., на 1945 р. залишилося лише 27,4 мільйона. За даними видання Українського інституту національної пам'яті до 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, втрати Польщі сягають 6 млн осіб, Югославії — 1,1 млн, Франції — 550 тис., Великої Британії — 450 тис., а США — 420 тис. Лише у двох країнах втрати населення у Другій світовій перевищують втрати України: в Росії (14 млн) і в Китаї (15 млн)³⁵⁶.

Нацисти знищили 5264 тис. цивільного населення та військовополонених³⁵⁷, вивезли з України до Німеччини близько 2,9 млн молоді, що становить 69 % усіх «остарбайтерів» з СРСР. Водночас сталінський режим також знищив, репресував і депортував понад 1,5 млн українців. Лише населення західних областей України зменшилося з 9,4 до 5,9 млн осіб. Як наслідок чисельність жителів західних областей з 1939 і аж до 1970-х рр. практично не змінювалась. Це об'єктивний статистичний факт масових репресій комуністичного режиму, що тривали до початку 1960-х рр.³⁵⁸

Американський історик Тімоті Снайдер наголошує: «У Другій світовій війні загинуло більше мешканців Советської України ніж Советської Росії». І зауважує, що в Червоній армії «українців через географію війни було пропорційно більше», ніж росіян³⁵⁹.

Через геополітичне та стратегічне положення Україна стала епіцентром європейського театру воєнних дій. На її землях з 22 червня 1941 р. і до вигнання нацистів 28 жовтня 1944 р. Червона армія провела 29 з усіх 76 стратегічних і фронтових наступальних та оборонних операцій. Забезпечувало їх місцеве населення, і це був непосильний тягар. Масо-

³⁵⁵ А. Л. Перковський, та С. І. Пирожков, «Демографічні втрати населення Української РСР у 40-х рр.», *Укр. іст. журнал*, вип. 2 (1990), 15–25, 17.

³⁵⁶ А. Ordynovych, «The Day of Remembrance and Reconciliation», *The Ukrainian Weekly*, May 11, 2019, <https://www.ukrweekly.com/uw/wp/the-day-of-remembrance-and-reconciliation/>

³⁵⁷ М. В. Коваль, *Україна в Другій Світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.)* (Київ, 1999), 158.

³⁵⁸ І. Білас, *Репресивно-каральна система в Україні...*, 154 ; М. Вегеш, *Карпатська Україна (1938–1939). Соціально-економічний і політичний розвиток...*, 70–76, 101–102.

³⁵⁹ Снайдер Т. *Історична відповідальність Німеччини перед Україною...*

во гинули цивільні люди, дощенту нищилися міста, села, підприємства. Український південний напрям був стратегічно важливим. У 1941–1944 рр. на українському театрі воєнних дій ворог зосередив від 57,1 до 76,7 % своїх дивізій. Понад 60 % їх було розгромлено саме на цих теренах. На інших фронтах зазнали поразки 176 дивізій вермахту³⁶⁰.

Американський журналіст Едгар Сноу, відвідавши Україну наприкінці 1944 р., написав у статті «Чому перемагає Советський Союз»: «Україна сплачує за своїм рахунком. Вся титанічна боротьба з фашизмом не була «славою Росії», а запеклою війною України, яка коштувала їй життя понад 10 млн людей... Жодна інша країна Європи не зазнала такого руйнування міст, промисловості, сільськогосподарських угідь, загибелі стількох людей»³⁶¹.

Україна зробила значущий внесок для створення військово-промислового комплексу у східних регіонах СРСР. До кінця 1941 р. у глибокий тил перевезено понад 550 великих українських підприємств, 1 млн 934,3 тис. спеціалістів промисловості і сільського господарства, інших працівників та їхні родини³⁶². Впродовж 1941–1945 рр. за їхньої участі там збудували 3,5 тис. великих заводів і фабрик, що працювали для фронту. Виробничі потужності України значно збільшили обсяги індустріального виробництва у тилових районах Росії, Казахстану та у Середній Азії, на їхній базі створювалися нові важливі промислові галузі та райони, формувалися національні кадри.

Наші висококваліфіковані й досвідчені робітники, інженерно-технічні працівники, господарські керівники допомогли знайти і забезпечити нові джерела сировини, палива, електроенергії. Фактично продуктивні сили України забезпечили індустріальний розвиток східних регіонів радянської імперії. Якщо до війни Урал, Сибір і Поволжя — майже половина території СРСР, де проживало 23 % його населення — виробляли менше 1/6 всієї промислової продукції, то за 1941–1945 рр. її обсяги збільшилися на Уралі в 3,6 раза, у Сибіру — в 2,8 раза, на Поволжі — у 3,4 раза. У першій половині 1945 р. у східних регіонах виробляли воєнної продукції у 5,6 раза більше, ніж за відповідний період 1941 р. Понад половину всіх потужностей, що тоді запрацювали у східних регіонах СРСР, становило сучасне обладнання, вивезене з України.

З початком деокупації України від нацистів населення докладало надзусиль, щоб підняти з руїни заводи і фабрики, налагодити сіль-

---

³⁶⁰ Великая Отечественная война Советского Союза 1941–1945. Краткая история (М., 1970), 576.

³⁶¹ Эдгар Сноу, «Почему побеждает Советский Союз», *Ровесник*, № 5 (1983), 6–7.

³⁶² А. Л. Перковський та С. І. Пирожков, *Демографічні втрати...*, 15.

ське господарство. Долаючи труднощі, на вересень 1945 р. вже було відбудовано 95 заводів машинобудівної та оборонної промисловості, а до кінця року запрацювало 3000 великих промислових підприємств; близько 4 млн українців своєю працею наближали перемогу над нацизмом. Також українці віддали на виробництво техніки та озброєння грошима 859 млн крб, придбали (переважно вимушено) облігацій державної позики та грошово-речових лотерей на понад 6,1 млрд крб. Населення активно допомагало створювати та забезпечувало обладнанням і продуктами військові шпитали, яких в Україні організували 262; для обслуговування поранених і хворих воїнів залучили 57 тис. медичних працівників і допоміжного персоналу.

У відповідь 22 червня 1944 р. наркомати внутрішніх справ та оборони за вказівкою Сталіна видали наказ про «виселення в окремі регіони Союзу всіх українців, що перебували під владою німецьких окупантів». Акцію планували почати «після того, як буде зібрано урожай і здано державі для потреб Червоної армії»³⁶³. За різних обставин цей черговий акт геноциду його творцям цілком втілити не вдалося.

Нинішня «монополія» кремлівських послідовників Сталіна на перемогу у Другій світовій війні, їхнє відверте зневажання ролі України в розгромі нацизму є цинічним блюзнірством, що має на меті замаскувати разючу схожість рашизму з нацизмом і фашизмом та виправдати агресію проти України.

Як слушно зазначив дослідник Лучан Кім у статті з промовистою назвою «Путінська війна з історією», у Путіна небезпечне хобі. Його одержимість минулим та історичною спадщиною поглинає тисячі життів, сіє руйнування в Україні та загрожує майбутньому Росії. В Україні Путін бореться за відновлення своєї версії історичної справедливості та за те, щоб 2022-й, рік повномасштабного вторгнення в Україну, став новою віхою у світовій історії нарівні із закінченням Другої світової війни чи падінням Берлінської стіни. Але тому, що *«його розуміння історії є надзвичайно вибірковим та спотвореним політикою, спроба Путіна змінити порядок у світі приречена на провал, а його єдина надійна спадщина — це місце в галереї шахрайських лиходіїв історії. Путін може думати, що він бореться з Другою світовою війною, але його війна проти України — це скоріше запізніла, кривава контрреволюція»*³⁶⁴.

³⁶³ А. Криворотько, ««Джентльменська» угода головорізів», *Українське слово*, 18 лютого, 1999; *Літературна Україна*, 27 лютого, 1992.

³⁶⁴ Lucian Kim, «Putin's War on History», *The Wilson Center*, March 21, 2022, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/putins-war-history>

У Заяві Верховної Ради України з нагоди 77-ї річниці перемоги над нацизмом та про неприпустимість присвоєння Російською Федерацією перемоги над нацизмом від 3 травня 2022 р. на підставі історичних фактів констатовано, що *«однією із причин агресії з боку Російської Федерації стало те, що впродовж останніх десятиліть відзначення перемоги над нацизмом вона поступово перетворила його у культ, метою якого є пропаганда війни, вивищення над іншими народами, привласнення собі статусу “головного переможця”*. Натомість *“українська земля в період Другої світової війни була одним із основних полів битви, на якому ми втратили вісім мільйонів українців та представників інших народів, які проживали на нашій землі. <...> Зараз, як і вісімдесят років тому, Україна воює з підступним агресором <...>. Єдина відмінність полягає в тому, що у 1939–1945 роках ворогом були нацисти, а сьогодні це рашисти — сучасна російська версія нацизму»*³⁶⁵.

Настав час історичної відповідальності Росії як правонаступниці СРСР, що прагне відродити імперію зла, за геноцид українців у роки голодоморів, масових репресій і духовного виморювання, за загарбницьку війну, яку вона веде майже 9 років, захопивши 20 % території України, грабуючи і знищуючи мирне населення. Нерозуміння чи небажання деяких лідерів європейських держав об'єктивно досягнути й збагнути масштаби загрози, що несе путінський режим, матиме трагічні планетарні наслідки.

---

³⁶⁵ Заява Верховної Ради України з нагоди 77-ї річниці перемоги над нацизмом та про неприпустимість присвоєння Російською Федерацією перемоги над нацизмом» від 3 травня 2022 року, *Голос України*, 6 травня, 2022.